

ПРОФЕСІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ

Анотація. У статті розглядається сутність особистої професійної безпеки фахівця в контексті професійного становлення особистості. Означено якості, характеристики, уміння особистості, які можуть характеризувати рівень її психологічної захищеності. Обґрунтовано комплекс заходів, спрямованих на формування стану професійної безпеки фахівця.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства, який характеризується зростанням рівня напруженості, зумовленим невідповідністю досить високим рівнем інтенсивності соціальних, економічних, політичних, духовних змін можливостям людей адаптуватися до них, а також низьким рівнем якості життя, визначає постановку і вирішення проблеми психологічної безпеки людини як однієї із найбільш значущих напрямків психологічної науки.

Отримані результати дослідження. Поняття безпеки – одне з найбільш часто вживаних в сучасних психологічних дослідженнях. Науковці розглядають психологічну, соціальну, інформаційну, національну безпеку, безпеку життєдіяльності, професійної діяльності та ін. Безпека – явище, що забезпечує нормальний розвиток особистості. Згідно А. Маслоу, потреба в безпеці є базовою в ієрархії потреб людини без часткового задоволення якої неможливий гармонійний розвиток особистості, досягнення самореалізації [7].

Доктор психологічних наук, професор М. Котик вважає, що поняття «захищеність» і «безпека» не можуть розглядатися як синоніми [3, с. 38]. Поняття «захищеність» визначає потенційні можливості людини протистояти небезпекам, а «безпека» – це вже результат практичної реалізації цих можливостей. Захищеність найчастіше розглядають як один з можливих варіантів реагування на небезпеку або особливість сприйняття навколишньої дійсності самою людиною, або зовнішніх умов, що формують це почуття у людини.

Н. Казаков зазначає, що безпека – це «динамічно стійкий стан стосовно несприятливих впливів і діяльності по захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз» [3, с. 68].

Російський науковець М. Зеленков вважає, що «безпека як стан збереження, надійності передбачає підтримку певного балансу між негативним впливом на суб'єкт навколишнього його середовища і його здатністю подолати цей вплив або власними ресурсами, або за допомогою відповідних спеціально для цього створених органів або механізмів» [2, с. 33].

Дослідження К. Абульхановой-Славської, Г. Андрєєвої, А. Брушлінського, В. Бодрова, В. Зазикін, Г. Зараковського, Є. Ільїна, Є. Клімова, Т. Колесникової, М. Котика, К. Платонова, А. Журавльова, В. Мясичева, В. Зубкової, В. Слободчикова, О. Субетто, Л. Чайної, В. Шадрікова, В. Петровського та ін. мають велике значення для теорії і практики вивчення психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності.

Безпека людини в професії – це вільний вибір професії та місця роботи відповідно до своїх здібностей; можливість самореалізації в професії; здатність вирішувати професійні завдання без шкоди для себе, інших людей і навколишнього середовища.

Вивчаючи феномен професійної безпеки особистості, слід зупинитися на розгляді таких явищ як професійне становлення фахівця. Під професійним становленням фахівця розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. Становлення обов'язково передбачає потребу у розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самозбереженні [1, с. 29, 58]. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [1, с. 30].

Професійний розвиток вважається досить складним процесом, що має циклічний характер. Це означає, що людина не тільки удосконалює свої знання, вміння та

навички, розвиває професійні здібності, але й може зазнавати й негативного впливу професійної діяльності, який призводить до появи різного роду деформацій і станів, що знижують не тільки її професійні успіхи, але й негативно виявляються й у «поза професійному» житті. У зв'язку з цим можна говорити про висхідну (прогресивну) й низхідну (регресивну) стадії професійного розвитку [8, с. 249].

Найбільш потенційно небезпечними в плані порушення психологічного здоров'я фахівця є професії у системі «людина – людина». Саме така діяльність через високі вимоги, які ставляться до представників цих професій здійснює травмуючий вплив на психіку людини і характеризується ймовірністю виникнення професійних деструкцій. Таким чином, одними із найбільш важливих практичних завдань сьогодення є збереження професійного здоров'я фахівця та формування гармонійно розвиненої особистості. Тому професіоналам дуже важливо знати про можливі наслідки впливу професії на їх особу, більш об'єктивно ставитися до власних недоліків у процесі взаємодії з оточуючими в повсякденному та професійному житті, бути здатними до їх подолання. Тим самим забезпечується безпека особистості в професії і збереження здоров'я.

Особиста професійна безпека являє собою систему правових, спеціальних захисних, тактичних, педагогічних і психологічних заходів, що дозволяють забезпечити збереження життя, фізичне і психічне здоров'я фахівця за умови підтримання високого рівня ефективності професійних дій.

Особисту професійну безпеку можна розглядати з двох позицій: 1) як стан вона являє собою набір певних якостей, характеристик, умінь конкретної особистості, який може в даний момент характеризувати рівень її психологічної захищеності, тобто здатність протистояти загрозам, небезпекам та негативним впливам; 2) як процес вона може представляти комплекс заходів, спрямованих на формування у конкретної особистості стану психологічної безпеки, тобто це процес актуалізації особою здібностей та формування якостей, які необхідні їй для захисту від негативних психологічних впливів.

Особиста професійна безпека ґрунтується на достатньому рівні професійної підготовленості спеціалістів, який передбачає психологічну готовність до

здійснення професійної діяльності, психологічні якості, що дозволяють адекватно оцінювати ситуацію, приймати самостійні рішення, емоційна врівноваженість, здатність протистояти загрозам, небезпекам та негативним впливам, готовність до подолання різного роду небезпек.

До якостей, характеристик, умінь конкретної особистості, що сприяють формуванню професійної безпеки науковці відносять: 1) здібності: комунікативні (навички спілкування і взаємодії з людьми), організаційні, вербальні (вміння говорити ясно, чітко, виразно), ораторські, розвинуті мисленеві якості, розвинуті мнемічні здібності, високий рівень концентрації уваги, здатність впливати на оточуючих, психічна та емоційна врівноваженість, здатність до співпереживання; 2) особистісні якості, інтереси та схильності: високий ступінь особистісної відповідальності, самоконтроль та врівноваженість, терпимість та безоцінне ставлення до людей, інтерес та повага до іншої людини, потяг до самопізнання та саморозвитку, оригінальність, винахідливість, різнобічність, тактовність, вихованість, цілеспрямованість, енергійність, вміння прогнозувати події, вимогливість до себе та інших.

Як процес особиста професійна безпека включає певні заходи, що сприяють професійній реабілітації та дозволяють знизити негативні наслідки психологічних і професійних впливів. До цих заходів належать: 1) професійна адаптація та профілактика професійної дезадаптації починаючого фахівця (розробка засобів, методів, критеріїв оцінки успішності суб'єкта діяльності, виявлення критичних факторів адаптації, кризових періодів; у цілому – психологічний супровід суб'єкта на початкових етапах його професійної кар'єри); 2) створення умов для здійснення професійної діяльності (забезпечення раціональної організації її умов, процесів, безпеки, оптимальних ділових контактів і взаємодії, розвиток професіоналізму, ефективності, задоволеності працею, охорони праці й ін.); 3) діагностика професійних деформацій і розробка індивідуальних стратегій їхнього подолання; 4) професійна атестація (періодична оцінка кваліфікації з метою обґрунтування рекомендацій з посадових переміщень, оплати праці, перепідготовки й ін.); 5) підвищення кваліфікації (включаючи і самоосвіту та освіту) і перехід на нову

кваліфікаційну категорію чи посаду (підвищення почуття відповідальності і новизни роботи); 6) перехід на інноваційний рівень виконання діяльності (творчість, винахідництво, новаторство); 7) рефлексія професійної біографії і розробка альтернативних сценаріїв подальшого особистісного і професійного росту; 8) проходження тренінгів особистісного і професійного росту; 9) професійна реабілітація (відновлення стану психічного і фізичного здоров'я; 10) оволодіння прийомами, способами саморегуляції емоційно-вольової сфери і самокорекції професійних деформацій; 11) підвищення професійної, соціально-психологічної компетентності й аутокомпетентності (знання стратегій і методів професійного спілкування, співробітництва, що дозволяють успішно виконувати спільну діяльність, відповідальність за результати своєї праці, здатність проектувати свій професійний розвиток, володіння прийомами самовираження і саморозвитку, самореалізації і розвитку особистості в рамках професії, засобами протидії професійній деформації особистості, уміння раціонально організувати свою працю (без перевантажень, хронічної втоми, вікового зниження продуктивності) [1; 6; 9].

Висновки та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Отже, особиста професійна безпека являє собою систему правових, спеціальних захисних, тактичних, педагогічних і психологічних заходів, що дозволяють забезпечити збереження життя, фізичне і психічне здоров'я фахівця за умови підтримання високого рівня ефективності професійних дій. Особисту професійну безпеку можна розглядати з двох позицій: 1) як стан (набір певних якостей, характеристик, умінь конкретної особистості, який характеризує рівень її психологічної захищеності); 2) як процес (комплекс заходів, спрямованих на формування у конкретної особистості стану психологічної безпеки). Перспективи подальших досліджень визначаються можливістю удосконалення теоретико-методологічних конструктів вивчення феномену професійної безпеки та прикладних аспектів конструктивної гармонізації процесу професійного становлення фахівця.

Література:

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий : Учебн. пособие / Э. Ф. Зеер. – 3–е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.

2. Зеленков М. Ю. Правовые основы общей теории безопасности Российского государства в XXI веке : монографія / М. Ю. Зеленков. – М. : Юридический институт МПТА, 2002. – 209 с.
3. Казаков Н. Д. Безопаска й синергетика (досвід філософського осмислення) / Н. Д. Казаков // Безпека. Інформаційний збірник. – 1994. – № 4. – С.61 – 65.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : Монографія./ О. М. Кокун. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2012. – 200 с.
5. Котик М. А. Психология и безопасность / М. А. Котик. – Таллин : Валгус, 1987. – 440 с.
6. . Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: «Знание», 1996. – 308 с.
7. Маслоу . Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 2001. – 478 с.
8. Психология труда : Учеб. для вузов / Под ред. А. В. Карпова – М. : Владос-пресс, 2005. – 352 с.
9. Толочек В. А. Современная психология труда : Учебн. Пособие / В. А. Толочек – СПб. : Питер, 2005. – 479 с.